

Izvorni znanstveni rad / Original Scientific Paper

Diacovensia 34(2026.)1, 29–47

Primljeno/Received: 11. prosinca 2024. / 11th December 2024

Prihvaćeno/Accepted: 2. travnja 2026. / 2nd April 2026

UDK/UDC: 27-23-58-05Lubac, H. de

<https://doi.org/10.31823/d.34.1.2>

Jakov RAĐA*

Duhovno tumačenje *Svetoga pisma* u teologiji Henrija de Lubaca i njezin doprinos ozdravljenju i rastu osobe

Spiritual Interpretation of Sacred Scripture in the Theology of Henri de Lubac and Its Contribution to the Healing and Growth of the Person

Sažetak: Drugi vatikanski koncil ponovno je u središnje mjesto života Crkve postavio Božju riječ. Kakva je hermeneutika Božje riječi potrebna? Potrebno je, ne napuštajući vrijednost povijesno-kritičke metode, ponovno usvojiti patristički pristup egzegezi. Zasluga je Henrija de Lubaca što je aktualizirao otačku i srednjovjekovnu teološku misao tražeći u njoj odgovore na suvremena pitanja. Otačko i srednjovjekovno duhovno tumačenje *Pisma* jedan je od najzanimljivijih fenomena kršćanske misli koji i danas može dati svoj doprinos ozdravljenju i rastu osobe. Duhovno tumačenje *Svetoga pisma* čini to u onoj mjeri u kojoj prenosi teološki pristup povijesti koji se ne zadržava samo na traženju povijesne istine, nego nastoji prodrijeti do istine povijesti, poučava kako je život, jednako kao i *Pismo*, potreban egzegeze u svjetlu Krista i oslobađa od različitih dualističkih tumačenja.

Glavne riječi: duhovno tumačenje; Božja riječ; ozdravljenje; rast osobe; kršćanska egzistencija; Henri de Lubac.

Summary: The Second Vatican Council once again placed the Word of God at the very heart of the Church's life. What kind of hermeneutics of the Word of God is called for? Without abandoning the value of the historical-critical method, it is necessary to recover the patristic approach to exegesis. It is to Henri de Lubac's credit that he brought patristic and medieval theological thought into dialogue with the present, seeking within it answers to contemporary questions. The patristic and medieval spiritual interpretation of *Scripture* is one of the most compelling phenomena of Christian thought, and one that can still make its contribution to the healing and growth of the person today. The spiritual interpretation of *Sacred Scripture* does this to the extent that it communicates a theological approach to history that does not stop at the search for historical truth, but rather seeks to penetrate to the truth of history; it teaches that life, no less than *Scripture*, stands in need of exegesis in the light of Christ, and it frees us from various dualistic readings.

Keywords: spiritual interpretation; Word of God; healing; growth of the person; Christian existence; Henri de Lubac.

* Doc. dr. sc. Jakov Rađa, Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet, Vlaška 38, 10 000 Zagreb, Hrvatska = Asst. Prof. Jakov Rađa, Ph.D., Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb, Vlaška 38, 10000 Zagreb, Croatia @ jakovrada@gmail.com

Uvod

»Tko ima uho, nek poslušaj što Duh govori Crkvama!« (Otk 2, 7) Taj poziv, koji nalazimo na početku knjige *Otkrivenja*, već više od dvije tisuće godina nastanjuje srce kršćana, određuje ritam duhovnoga života, pokreće razlučivanje i teološko promišljanje. Poziv je to koji posebno snažno odjekuje u prijelaznim trenutcima crkvene povijesti, u onim etapama koje nazivamo promjenama epohe. U ovom promišljanju želimo se vratiti u prošlost, koju shvaćamo ne samo kao povijest nego i kao trajni izvor nadahnuća, kako bismo istražili jedan važan oblik misli koji je kršćanima prvih stoljeća, ali i onima kasnijih razdoblja pomagao u traženju odgovora na poziv iz knjige *Otkrivenja*. Posvetit ćemo se temi duhovnoga tumačenja *Pisma* u teologiji Henrija de Lubaca sa željom da upravo u djelima toga velikoga poznavatelja otačke i srednjovjekovne teologije pronađemo odgovor na pitanje koji doprinos duhovna egzegeza *Svetoga pisma* može danas pružiti ozdravljenju i rastu osobe iz teološke perspektive.

Riječ je o važnom pitanju za teologiju zbog toga što se ona rađa iz objave, iz žive Božje Riječi, do koje međutim ne može doći bez odnosa s pisanom i predanom Božjom riječi koju je potrebno tumačiti u uvijek novim okolnostima. Teologija zapravo živi od tumačenja *Svetoga pisma* koje prenosi objavu, a to se tumačenje nikada ne odvija izvan konteksta koji je u Crkvi oblikovan s jedne strane dugačkim nizom teologa koji su tijekom povijesti pristupali *Pismu* i tumačili ga, a s druge strane složenosti sadašnjega trenutka. Izgradnja mosta između tih dviju dimenzija, tekstualne i kontekstualne, nužan je zadatak za teologiju koja želi sačuvati i svoj identitet koji se temelji na vjernosti predaji i svoje poslanje koje se sastoji u kreativnom obraćanju konkretnomu čovjeku, onomu koji živi u sadašnjosti.

Kada je riječ o povijesno-kulturnom kontekstu u kojem se Crkva danas nalazi, on je u širem smislu definiran Drugim vatikanskim koncilom, pozivom na otvoreni i dijaloški odnos Crkve sa svijetom u radostima i nadama, žalostima i tjeskobama ljudi, a u užem smislu pozivom pape Franje na ulazak u novu etapu evangelizacije. To je okvir u kojem treba promatrati novu sliku Crkve kao »poljske bolnice« koja treba imati sposobnost »liječiti rane i grijati srca vjernika«¹. Ta slika Crkve kao poljske bolnice riskira biti banalizirana ako nije ispravno protumačena i ako nije dovoljno naglašena njezina teološka ukorijenjenost. Kako bismo izbjegli taj rizik, sliku Crkve kao poljske bolnice potrebno je tumačiti u svjetlu uvodnoga dijela apostolske pobudnice *Evangelii gaudium* gdje Papa Crkvu podređuje Bogu i evanđelju. On piše: »Neću se umoriti ponavljati one riječi Benedikta XVI. koje nas uvode u samu srž evanđelja: 'Biti kršćanin nije rezultat neke etičke odluke ili neke velike ideje, već je to susret s događajem, s Osobom, koja životu daje novi obzor i time konačni pravac.'«²

¹ A. SPADARO, Razgovor s papom Franjom, u: *Obnovljeni život* 68(2013.)4, 437–456., ovdje 446.

² FRANJO, *Evangelii gaudium – Radost evanđelja. Apostolska pobudnica o naviještanju evanđelja u današnjem svijetu*, Zagreb, 2013., br. 7. (= EG).

Navedeni citat iz apostolske pobudnice *Evangelii gaudium* stavlja nas na trag ispravnoga tumačenja slike Crkve kao poljske bolnice. Nije riječ dakle o sloganu bez sadržaja, nego o slici koja odražava samu bit poslanja Crkve. Na ispravan trag stavlja nas i Roberto Repole kada piše kako »dužnost Crkve da se sagne nad sve rane čovječanstva i da djeluje tako da nitko ne bude odbačen ne proizlazi iz nekoga oblika neutralnoga čovjekoljublja: to je zahtjev evanđelja milosrđa koje je pozvana naviještati«³. Pitanje koje se ovdje postavlja tiče se načina na koji Crkva treba ispunjavati to svoje temeljno poslanje skrbi za rane ljudi i njihovo ozdravljenje. Odgovor na to pitanje mora biti slojevit jer Crkva posjeduje brojna duhovna sredstva kojima može pružiti svoj doprinos ozdravljenju i rastu osoba, kao što su liturgijski život, sakramenti, molitva, duhovno praćenje i pučka pobožnost, ali taj odgovor nužno uključuje navještaj i tumačenje Božje riječi koji zauzimaju posebno mjesto u poslanju Crkve prema svakomu čovjeku, a osobito onomu u potrebi.

Ovdje si postavljamo pitanje može li Božja riječ, njezino naviještanje i tumačenje dati doprinos ozdravljenju i rastu osobe. Ako može, u čemu se sastoji taj doprinos? Kako bismo odgovorili na ta pitanja, na početku ćemo postaviti temelj za razradu teme posvećujući se kratko odnosu između Božje riječi i kršćanske egzistencije. Nakon toga, u središnjem dijelu, razvit ćemo temu duhovnoga tumačenja *Pisma* u teologiji Henrija de Lubaca, a na kraju ćemo pokazati koji su egzistencijalni ishodi duhovne egzezeze te, umjesto zaključka, prikazati doprinos koji ona može pružiti ozdravljenju i rastu osobe iz teološke perspektive.

1. Božja riječ i kršćanska egzistencija

Zasluga je Drugoga vatikanskoga koncila što je ponovno istaknuo središnje mjesto Božje riječi u životu Crkve i što je *Svetomu pismu* namijenio ulogu povezivanja četiriju temeljnih stupova njezina života: liturgije, navještaja, teologije i svakodnevnoga života vjernika.⁴ U vezi s liturgijom se u dogmatskoj konstituciji o božanskoj objavi *Dei Verbum* izjavljuje kako je Crkva »uvijek častila božanska Pisma kao i samo Gospodinovo Tijelo jer ona – iznad svega u svetom bogoslužju – ne prestaje uzimati i vjernicima pružati kruh života sa stola kako Božje riječi tako i Kristova Tijela [...] jer [Pisma] Bogom nadahnuta i jednom za vazda napismeno ustaljena, nepromjenjivo priopćuju riječ samoga Boga te čine da se u riječima proroka i apostola ori glas Duha Svetoga«⁵. Što se tiče navještaja, u istome broju nalazimo i to da se »svekoliko crkveno propovijedanje, kao i sama kršćanska religija, treba hraniti i ravnati Svetim pismom«⁶. Teologija, nadalje, »ima svoje uporište u pisanoj Božjoj riječi, koja joj je,

³ R. REPOLE, *Il sogno di una Chiesa evangelica. L'ecclesiologia di papa Francesco*, Città del Vaticano, 2017., 87.

⁴ Usp. E. BIANCHI, *Ascoltare la Parola. Bibbia e Spirito. La lectio divina nella chiesa*, Magnano, 2008., 19.

⁵ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi *Dei Verbum* (18. XI. 1965.), u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008., br. 21. (= DV).

⁶ *Isto*, br. 21.

zajedno sa Svetom predajom, trajan temelj«, »stoga proučavanje Svetoga pisma treba biti takoreći duša svete teologije⁷. Na kraju, vezano za svakodnevni život u vjeri, nadi i ljubavi, *Dei Verbum* »gorljivo i na poseban način potiče sve Kristove vjernike [...] da čestim čitanjem božanskih Pisama izuče 'najuzvišeniye poznavanje Isusa Krista' (Fil 3, 8). 'Jer nepoznavanje Pisama jest nepoznavanje Krista'«⁸.

Možemo reći da je dogmatska konstitucija *Dei Verbum* tako strukturirana da na prvome mjestu spominje liturgiju, vrelo iz kojega izvire Božja riječ, na drugom i trećem mjestu spominje propovijedanje i teologiju, bez kojih nije moguće stvoriti most između Božje riječi i različitih kultura i situacija u kojima se ljudi nalaze, ali vrhunac je prepoznat u trenutku kada Božja riječ započne oblikovati svakodnevni život vjernika. Koncil se nada da će se »na temelju povećanoga čašćenja Božje riječi«⁹ dogoditi novi polet duhovnoga života. Vjerujem da ne ćemo iskriviti nauk Koncila ako ga ovako sažmemo: navještaj Božje riječi u liturgiji, njezino razlamanje u propovijedanju i produblјivanje u teologiji, treba se očitovati u svijesti, savjesti i svjedočanstvu vjernika u svakodnevnome životu.¹⁰

Drugi vatikanski koncil završio je prije šezdeset godina, ali i u vremenu nakon Koncila Božja riječ zadržala je središnju važnost preko poziva na novu evangelizaciju. Upravo »evangelizacija zahtijeva prisnost s Božjom riječi«, a »to traži da biskupije, župe i sve katoličke udruge osiguraju ozbiljan i trajan studij Biblije, kao i da promiču osobno i zajedničko molitveno čitanje«¹¹. Potrebno je da »objavljena Božja riječ duboko obogaćuje katehezu i sve napore oko prenošenja vjere«¹². Biblija je važna jer nije samo tekst iz prošlosti, nego – uz ispravnu hermeneutiku – uključuje »mogućnost da Bog ulazi u život ljudi i da govori ljudima ljudskim riječima«¹³.

Kakva je hermeneutika Božje riječi potrebna? Ona koja poštuje »sakramentalnost Riječi« kao »najautentičniju, najaktualniju i ujedno najstariju crkvenu osjetljivost za Božju riječ«¹⁴. Konkretno, riječ je o tome da se, na tragu dogmatske konstitucije *Dei Verbum*, ponovno uspostavi duboko jedinstvo između doslovnoga smisla i duhovnoga smisla.¹⁵ Potrebno je, ne napuštajući vrijednost povijesno-kritičke metode, usvojiti patristički pristup egzegezi koji počiva na uvjerenju da se »vjernost pravoj nakani biblijskih tekstova ostvaruje samo u onoj mjeri u kojoj se nastoji pro-

⁷ *Isto*, br. 24.

⁸ *Isto*, br. 25.

⁹ *Isto*, br. 26.

¹⁰ Usp. F. FILONI, Criteri di discernimento per la trasformazione missionaria della Chiesa, u: F. MERONI, L. SILEO (ur.), *Dalla Maximum illud alla Evangelii gaudium. Sull'urgenza della trasformazione missionaria della Chiesa*, Città del Vaticano, 2021., 17–32., ovdje 29.

¹¹ EG, br. 175.

¹² *Isto*, br. 175.

¹³ BENEDIKT XVI., *Verbum Domini – Riječ Gospodnja. Apostolska pobudnica o Riječi Božjoj u životu i u poslanju Crkve*, Zagreb, 2011., br. 36. (= VD).

¹⁴ S. CURRÒ, L'educazione cristiana nell'orizzonte della sacramentalità della Parola (*Verbum Domini* n. 56), u: P. MERLO, G. PULCINELLI (ur.), *Verbum Domini. Studi e commenti sull'Esortazione apostolica postsinodale di Benedetto XVI.*, Città del Vaticano, 2011., 243–274., ovdje 246.

¹⁵ Usp. VD, br. 37.

naći, u srcu njihove formulacije, stvarnost vjere koju tekstovi izriču, i ako se tu stvarnost povezuje s vjerničkim iskustvom našega vremena¹⁶. Naime »Riječ samoga Boga, doista, nije nikada prisutna već u jednostavnoj doslovnosti teksta«, »da bi se do nje došlo, potrebno je nadilaženje i proces shvaćanja, koji se daje voditi nutarnjim pokretom cjeline i stoga treba postati također proces života«¹⁷.

U kontekstu našega promišljanja o doprinosu duhovne egzegeze ozdravljenju i rastu osobe vrijedno je ovdje citirati što piše Salvatore Currò: »(...) moglo bi se učiniti paradoksalnim: obnova visokoga smisla ('visoke mjere') Riječi, a tako i kršćanske vjere, ide zajedno s dubljim razumijevanjem današnjega čovjeka. Uzvišeniji put jest i bliži. Izazov koji se, zapravo, danas postavlja pred crkvena, pastoralna i odgojna posredovanja jest paradoksalan: riječ je o tome da se ponovno postavimo na trag Božje objave i da istodobno dademo glas i prostor onim tragovima prave ljudskosti koje osoba ponekad ne vidi, možda ih ne zna imenovati, kao da iščekuje Riječ koja će darovati mogućnost imenovanja, razumijevanja tih stvarnosti i samih sebe, izabiranja i življenja.«¹⁸ Currò želi reći da su riječ i Riječ, ljudska i Božja, pozvane prepoznati jedna drugu i ostvariti neku vrstu saveza kako bi istinsko razumijevanje Riječi dovelo do poznavanja istine života i tako ostvarilo rast osobe u Kristu.¹⁹ Naime »stvoreni na sliku i sličnost Boga ljubavi, možemo razumjeti sami sebe samo prihvaćanjem Riječi i u otvorenosti za djelovanje Duha Svetoga«²⁰.

Ovdje se postavlja pitanje kako pomoći osobi da nauči razmišljati, govoriti i tumačiti život i stvarnost »po *Pismima*«. Veliki teolozi otačkoga i srednjovjekovnoga razdoblja znali su to činiti i razvili su jednu misao kojom su to znanje nastojali obrazložiti. Pokušat ćemo tu misao izložiti i predstaviti njihov pristup *Svetomu pismu* vodeći se mišlju Henrija de Lubaca, jednoga od najvećih teologa dvadesetoga stoljeća, koji je zaslužan jer je aktualizirao otačku i srednjovjekovnu teološku misao, tražeći u njoj odgovore na suvremena pitanja i pokazujući da se u promjenjivim okolnostima uvijek potrebno vratiti na izvore i pokušati učiniti djelo posadašnja. Svojim kapitalnim djelima o duhovnoj egzegezi, koja se s pravom smatraju teološkim klasicima, De Lubac nije želio otački i srednjovjekovni pristup *Svetomu pismu* predstaviti kao model koji danas trebamo slijediti, nego je želio pomoći Crkvi svoga vremena u pronalaženju jednoga izvora koji je još uvijek tu i koji i nama može pomoći da utažimo onu žeđ za smislom povijesti koju su posjedovali kršćani prvih generacija, a koju i mi dijelimo s njima.

¹⁶ PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, *Tumačenje Biblije u Crkvi*, Zagreb, 2005., br. 1397.

¹⁷ VD, br. 38.

¹⁸ S. CURRÒ, *L'educazione cristiana nell'orizzonte della sacramentalità della Parola* (Verbum Domini n. 56), 256.

¹⁹ Usp. VD, br. 42.

²⁰ *Isto*, br. 6.

2. Duhovna egzegeza u teologiji Henrija de Lubaca

Krenemo li analizirati detalje otačkih ili srednjovjekovnih komentara *Svetoga pisma*, njihovo tumačenje *Knjige Postanka* ili *Otkrivenja*, *Knjige Izlaska* ili *Pjesme nad pjesmama*, De Lubac nas upozorava da ćemo se naći pred idejama koje nam ne će izgledati drukčije nego kao maštarije. U svojoj monografiji o Origenu, utemeljitelju biblijske znanosti, De Lubac piše da je Origen mogao »bolje razlikovati ljudski element u svoj svojoj raznolikosti«, da je »tražio duboko značenje ispod najmanjih detalja u tekstu koji ga nije imao«²¹ i da »uopće nije pridavao pozornost ljudskim kontekstima ni razvojnim linijama«²², a taj sud sigurno bi se mogao proširiti i vrijedi za većinu otačkih i srednjovjekovnih tumača *Svetoga pisma*. Oni se nisu bavili svime onime što danas smatramo važnim, a tiče se književnih rodova, različitih izvora, stilova i jezika, ali reći da sve to u kršćanskoj prošlosti ne predstavlja ništa veliko znači izreći pogrešan povijesni i teološki sud.

De Lubac držao je važnim istaknuti kako suvremena egzegeza nesumnjivo raspolaže boljim temeljima, sigurnijim uvidima i kvalitetnijim alatima za svoj rad, ali je isto tako kod crkvenih otaca prepoznavao »neku vrstu srodnosti sa *Svetim pismom* koju naša vjera teško pronalazi«²³. Za njega je danas oponašanje otaca u njihovim egzegetskim metodama ravno izdaji njihova duha, osobito ako se time želi zanemariti kritički napor ili baciti sumnju na one koji se tome posvećuju jer su oni svjedoci jedne mladosti u koju se mi danas više ne možemo i ne smijemo vratiti, ali ono što od njih možemo usvojiti jest osjetljivost za čudesnu dubinu božanskih riječi, koja se međutim ne će otkrivati na račun onih praznina koje je suvremena tekstualna kritika ostavila otvorenima. Za De Lubaca postoji jedna nada koja se ne smije izgubiti, a to je da ćemo znati »ujediniti našu modernu povijesnu svijest s onim dubokim osjećajem za povijest koji je njihova duhovna egzegeza znala staviti na svjetlo«²⁴.

2.1. Sakramentalno shvaćanje povijesti

Spomenuta razlika između moderne povijesne svijesti i osjećaja za povijest ključno je mjesto za razumijevanje duhovnoga tumačenja *Svetoga pisma*. Povijesna svijest kakvu mi danas posjedujemo nije u egzegezi postojala sve do 19. stoljeća i to je njezin velik nedostatak. Bilo bi međutim pogrešno zaključiti kako otački i srednjovjekovni tumači *Svetoga pisma* dovode u pitanje stvarnost činjenica. Oni su svoj pristup *Bibliji* gradili na uvjerenju da »razumijevanje *Pisma* zahtijeva drukčiju perspektivu od one običnoga pripovjedača«²⁵. Za njih je pripovijedanje u *Pismu* ozbiljno

²¹ H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, Milano, 2018., 331.

²² *Isto*, 339.

²³ H. de LUBAC, *La Sacra Scrittura nella Tradizione*, Brescia, 1969., 54.

²⁴ *Isto*, 55.

²⁵ S. K. WOOD, *Spiritual Exegesis and the Church in the Theology of Henri de Lubac*, Eugene, 2010., 35.

i istinito, ali nije obična povijest. Za razliku od povjesničara koji pred povijesnim događajima mora zadržati objektivan stav i stoga se na neki način stavlja u položaj suvremenika događajima koje mora opisati, otački i srednjovjekovni tumači *Pisma* pristupali su povijesti kao teolozi, a to znači u svjetlu Krista, doživljavajući povijest kako je opisana u *Svetome pismu*, kao učiteljicu života i povijest spasenja Crkve.²⁶ De Lubac stav srednjovjekovnih autora izvrsno sažima kada njihov pristup *Pismu* ovako opisuje: »sve što se pripovijeda dogodilo se u povijesti, ali pripovijedanje nije samo sebi svrha: sve se još treba ispuniti i stvarno se ispunja u nama svaki dan uz pomoć otajstva duhovnoga razumijevanja«²⁷. Riječ je o tome da se Biblija ne istražuje kao niz dokumenata o prošlosti, nego kao ona stvarnost u kojoj je moguće upoznati Božju misao i planove o sebi.

Ovdje se spontano nameće pitanje nije li takvo tumačenje *Biblije* arbitrarno. Ne upada li se takvim pristupom tekstu u opasnost da se na njega projiciraju vlastita tumačenja? Ako se kao jedino legitimno značenje prihvati ono do kojega se dolazi na temelju neposrednoga konteksta, nakane ljudskih autora, vremenskoga perioda i okolnosti koje su utjecale na nastanak i konačno oblikovanje nekoga biblijskoga teksta, onda će mnoga otačka i srednjovjekovna tumačenja izgledati arbitrarna, a De Lubac se ne libi upotrijebiti i jače izraze, kao što su »zabavna« i »iritantna«²⁸, ali on isto tako dodaje da će »vjernik u Bibliji uvijek tražiti više od običnoga razumijevanja prošlosti«²⁹. De Lubac je svojim djelima o duhovnoj egzegezi želio pokazati kako su veliki autori kojima se bavio nastojali razumjeti ne toliko povijesnu istinu, koliko istinu povijesti – što je bitno obilježje kršćanske misli – tj. onu istinu do koje se ne može doći bez povijesti, ali koja sama nije povijesnoga reda. Metoda kojom su se ti autori koristili ne može se smatrati toliko egzegetskom, koliko teološkom, ona se prije svega sastojala u vjerničkom, a ne povijesnom i filološkom čitanju tekstova koji su smatrani svetima, a povijest, iako se nije odbacivala, nije bila predmet interesa u svom sirovom obliku.

De Lubac povijesnu perspektivu otačkih i srednjovjekovnih egzegeta definira kao sakramentalnu. To znači da je objektivno poznavanje povijesti temeljno i nužno, ali nedostatno. On smatra da svako tumačenje *Biblije* koje ne uzima na ozbiljan i odgovoran način povijesne i literarne aspekte teksta može biti opasno, ali zaustaviti se samo na tome znači tražiti u njemu mrtvu riječ, zarobljenu u prošlosti, a ne »živu riječ koja se neposredno obraća čovjeku danas, koja ga se tiče jer je zbog njega bila izgovorena«³⁰. Ako Bog djeluje i objavljuje se u povijesti, sigurno vrijedi da se Božja djela i riječi moraju shvatiti povijesno, ali vrijedi i da povijest ima dubinu, tj. da je ona »bremenita vječnošću«³¹. Povijest tako ne samo da nije ispražnjena od značenja,

²⁶ H. de LUBAC, *Esegesi medievale. I quattro sensi della scrittura*, II, Milano, 2019., 106.

²⁷ H. de LUBAC, *Esegesi medievale. I quattro sensi della scrittura*, I, Milano, 2019., 333.

²⁸ H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 355.

²⁹ H. de LUBAC, *La Sacra Scrittura nella Tradizione*, 53.

³⁰ *Isto*, 59.

³¹ H. de LUBAC, *Katoličanstvo. Društveni aspekti dogme*, Rijeka, 2010., 170.

njezino je značenje učvršćeno, ali i produbljeno novim smislom koji nije neposredno dostupan. Povijest na neki način oživljuje u misli, a s njom čitava stvarnost »postaje poput ljestvi po kojima se treba popeti do jedne uzvišene sfere«³², do sfere duha. Ono što za otačke i srednjovjekovne teologe zahtijeva egzegezu nije u prvom redu neki tekst, to je povijest koja je »poput prirode, i više od nje, [...] njima bila jezik«, tj. »Božja riječ«³³. Egzegeza je za De Lubaca nastojanje da se razumije duh u povijesti ili da se osigura prijelaz od povijesti do duha. Temelj za takvo vrjednovanje povijesti ne treba tražiti u hermeneutici, treba ga tražiti u kristologiji jer »kao što se kod Krista ne smije zaustaviti na čovjeku koji se vidi, nego preko tijela koje ga zaklanja tjelesnim očima, treba s vjerom zapaziti Boga koji je u njemu, tako treba prijeći preko vanjske povijesti koja nam je prikazana u svetim knjigama, posebno u onima Staroga zavjeta, kako bi prodrli do duhovnoga otajstva koje je u njima skriveno«³⁴. Ako je vidljivi svijet znak i sredstvo nevidljivoga svijeta, a biblijska povijest znak i sredstvo povijesti spašenja, postaje jasniji stav drevnih pisaca koji su tumačeći *Pismo* »manje imali dojam da tumače tekst i odgonetavaju verbalne enigme«, a više »da tumače povijest«³⁵.

2.2. Tjelesni i duhovni smisao Božje riječi

U svjetlu sakramentalnosti povijesti jasniji postaje stav koji su otački i srednjovjekovni autori zauzimali prema *Svetomu pismu*. Taj stav De Lubac sažima sljedećim riječima: »nema pojedinosti koja ne uključuje duboku namjeru i koju ne moramo pažljivo skupljati, poput mrvica čudesnoga obroka evanđelja«³⁶. Nije teško zaključiti koliko je malo potrebno da s takvim stavom najneznatniji detalji u nekom biblijskom tekstu postanu takoreći odskočna daska za duhovne spekulacije, no ovdje nam nije nakana pisati kritiku duhovne egzegeze, nego pokušati razumjeti njezinu unutarnju logiku. Tražiti duhovno značenje u *Svetome pismu* nikako ne bi trebalo značiti izbrišati u njemu razliku između stvarnih i nestvarnih činjenica, zanimati se samo za ono što te činjenice simboliziraju i cjelokupno nastojanje oko razumijevanja *Biblije* sveći na podržavanje samotnjačke mistike. Najznačajniji predstavnici duhovne egzegeze, poput Origena, smatrali su da je uvijek nužno poznavati literarnu i povijesnu dimenziju tekstova koje su tumačili, ali su isto tako vjerovali da »*Sveto pismo* mora imati neposrednu i izravnu duhovnu korisnost jer je nezamislivo da ono, zbog same svoje naravi i božanskoga podrijetla, može sadržavati nešto beskorisno, suvišno i banalno«³⁷. Naime u *Bibliji* je sve dano ponajprije u vidu duhovnoga smisla i njezina je glavna svrha duhovna pouka.

³² H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 308.

³³ H. de LUBAC, *Katoličanstvo. Društveni aspekti dogme*, 171.

³⁴ H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 109.

³⁵ H. de LUBAC, *Katoličanstvo. Društveni aspekti dogme*, 171.

³⁶ H. de LUBAC, *Esegesi medievale. I quattro sensi della scrittura*, IV, Milano, 2021., 86–87.

³⁷ S. LEANZA, Origeno, u: E. NORELLI (ur.), *La Bibbia nell'antichità cristiana. Da Gesù a Origeno*, Bologna, 1993., 377–407., ovdje 387.

Potrebno je stoga krenuti od tjelesnoga, literarnoga i povijesnoga aspekta, ali potrebno je isto tako na tom temelju doći do duhovnoga smisla. Riječ je o jednom alegorijskom tumačenju *Biblije* koje je plod »slobode misli pred onim tekstom koji se nastavlja štovati i promatrati kao polog svake istine«³⁸. Kao što je povijest sakrament spasenja, slovo je sakrament duhovnoga značenja. Pritom slovo nije isto što i literarni, tj. povijesni smisao jer i povijest proizlazi od Duha Svetoga, »ima već u sebi svoju ljepotu koja je puna velikih pouka, [...] spasonosna i u stanju doprinijeti izgradnji«³⁹. Slovo, tj. tjelesni smisao »je na neki način literarni smisao koji je jalov, lišen svojih duhovnih potencijala koji su se u njemu nalazili poput klica, to je jedan smisao koji je materijaliziran, ukrućen, isključiv i posljedično iskrivljen, koji se suprotstavlja punini vremena«⁴⁰. Slovo označuje onaj smisao nekoga biblijskoga teksta koji je ne samo mrtav i stoga prevladan nego i štetan jer usmrćuje. Svako značenje potencijalno može biti tjelesno ako obezvrjeđuje Kristov križ, zaboravlja da se po sjedinjenju s križem ostvaruje naše uzajamno sjedinjenje u Ocu i u Sinu i »polaze još uvijek nadu u prakse koje su dokinute«⁴¹. Kako *Pismo* ne bi ostalo obično mrtvo slovo, filološko i povijesno razumijevanje – koji su prijeko potrebni – treba dopuniti onim duhovnim jer samo tako riječ oživljava. Na pitanje koliko je taj duhovni smisao usklađen s literarnim, De Lubac odgovara: »Nije sigurno da neki određeni odlomak *Pisma* ima smisao koji mu se pridaje [...] ali ako je to smisao nekoga drugoga odlomka, ako je barem plod nauka koji je raširen u cijeloj *Bibliji*, ako barem na neki način pomaže lakše doprijeti do toga nauka, ako je usklađen s tom nakanom, tumačenje zadržava unatoč svemu neku objektivnost. Proturječje na površnoj razini ne sprječava uvijek dubinsko razumijevanje: dopuštenje za takav pristup proizlazi iz jedinstva čitavoga *Pisma*, tj. čitave Božje objave. Sve proizlazi iz istoga blaga.«⁴²

2.3. Događaj Isusa Krista kao hermeneutički ključ za razumijevanje *Pisma*

Koji je dakle hermeneutički ključ za razumijevanje otačke i srednjovjekovne duhovne egzegeze? Ukratko, to je događaj Isusa Krista. Riječ je o jednoj misli koja se u potpunosti kreće unutar kršćanske vjere, koja svugdje u *Svetom pismu* traži Krista, zvuk njegova glasa. Tu je perspektivu potrebno razjasniti jer se nama danas čini da je ona u najmanju ruku neumjerena i da se loše slaže s tekstualnom kritikom. Prvo o čemu je potrebno voditi računa u prosuđivanju djela tih velikana, poput Origena ili Tome, jest da njihova hermeneutička perspektiva nije bila egzegetska nego teološka, točnije kristološka. Oni su Božju riječ u *Svetom pismu* promatrali kao svojevrsno prvo utjelovljenje Logosa i stoga sve biblijske knjige ne sadrže samo njegove riječi,

³⁸ H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 88.

³⁹ H. de LUBAC, *Esegesi medievale. I quattro sensi della scrittura*, II, 66–67.

⁴⁰ H. de LUBAC, *La Sacra Scrittura nella Tradizione*, 22.

⁴¹ H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 432.

⁴² *Isto*, 341.

već govore o njemu i on postaje ključ za njihovo razumijevanje ako ih čitamo na ispravan, tj. duhovan način. U *Svetom pismu* »sve su to njegove riječi, riječi onoga koji je u sebi Riječ. [...] On svijetli kroz slovo Biblije kao što je svijetlio kroz Isusovo tijelo.«⁴³ Drugim riječima, »'duhovni smisao' jednostavno je smisao koji se odnosi na Krista Gospodina. 'Gospodin je Duh' (2 Kor 3, 17), a to znači Duh *Svetoga pisma*«⁴⁴. Jasno je da u toj perspektivi zanimanje za ljudske autore i povijesne kontekste pada u drugi plan i da se *Pismo* razmatra iz Božje perspektive, u svojem trajnom nadahnuću i onom koje nadilazi sva vremena. Nije riječ dakle o tome da se uz naporan rad u njemu polagano otkriju skrivena značenja, nego o tome da se »u središtu nalazi Krist, koji je i tumač i tumačenje; on tumači samoga sebe i to čini ponajprije djelima koja su utjelovljene riječi«⁴⁵.

U tom kontekstu vrijedi postaviti jedno pitanje na razini teološke spekulacije. Što bi se dogodilo s duhovnim značenjem da Krist nekim slučajem nije došao? De Lubac je promišljao o tom pitanju i njegov odgovor glasi: »[...] strogo shvaćen, duhovni smisao *Pisma* smisao je *Novoga zavjeta*. Štoviše, on se poistovjećuje s *Novim zavjetom* [...]. On stoga ne bi postojao bez Krista i ne bi mogao biti shvaćen bez obraćenja Kristu. Kao posljedica toga, da se događaj Krista nije dogodio i da se nije nastavio u događaju Crkve, sve one egzegeze koje unutar kršćanstva imaju naziv duhovnoga razumijevanja ili slične nazive bile bi obična izmišljotina.«⁴⁶ Duhovno razumijevanje, barem kako su ga shvaćali otački i srednjovjekovni teolozi, nije stoga plod odluke da se na simbolički način protumače neki likovi i neki događaji iz biblijske povijesti, to je plod kršćanske novosti, tj. utjelovljenja, smrti i uskrsnuća Sina Božjega. De Lubac je tu jasan kada piše: »Isus je tumač *Pisma* po samome sebi, po čitavom svom biću i po čitavom svom otajstvu. On je to, u načelu, od trenutka svoga utjelovljenja. [...] Isus je na poseban način tumač *Pisma* u činu kojim ispunja svoje poslanje, u onom svečanom času zbog kojeg je došao: u činu svoje žrtve, u času svoje smrti na križu. Tada u biti kaže: *Ecce nova facio omnia*. Tada ubija sjene i slike u njihovu slovu i otkriva njihov duh od kojega će njegovi vjernici živjeti.«⁴⁷

Kao što se može uočiti, duhovna egzegeza nije ništa drugo nego tumačenje *Pisma* u svjetlu kršćanske novosti. To je ono što su autori poput Origena ili Tome imali pred očima dok su pisali svoje komentare. Kršćansku novost ovdje vrijedi dodatno pojasniti jer će ona biti ključna za duhovno razumijevanje *Staroga zavjeta*. Kršćanska novost općenito je događaj Isusa Krista, a posebno njegovo pashalno otajstvo, tj. muka, smrt i uskrsnuće. U svojem djelu o Origenu De Lubac piše: »Origen zna da bez drva ne može biti ozdravljena guba grijeha. [...] svaki plod dolazi iz te smrti, [...] a mudrost savršenih sastoji se u tome da ne razmatraju drugo, nego da

⁴³ Isto, 366.

⁴⁴ D. HERCSIK, *Jesus Christ as Mitte der Theologie von Henri de Lubac*, Frankfurt am Main, 2001., 244.

⁴⁵ H. U. von BALTHASAR, *The Theology of Henri de Lubac*, San Francisco, 1991., 79.

⁴⁶ H. de LUBAC, *La Sacra Scrittura nella Tradizione*, 31.

⁴⁷ H. de LUBAC, *Esegesi medievale. I quattro sensi della scrittura*, I, 351.

promatraju duboka otajstva koja Pavao u tome otkriva za nas, kako bi snažnije odbacili svjetovnu mudrost.«⁴⁸ Shvatiti ekonomiju muke predstavlja ključnu točku jer se upravo u tome sastoji kršćanska novost koja u Kristu pronalazi istinsku pravednost koja dolazi od Boga.

2.4. Duhovno tumačenje Staroga zavjeta

U svjetlu svih dosadašnjih promišljanja postavlja se pitanje: koji je dakle duhovni smisao *Staroga zavjeta*, tj. koja je njegova uloga u jedinstvenoj povijesti spasenja. Jasno je da *Stari zavjet*, čitan u svjetlu Krista, ne će imati isto značenje koje bi imao neovisno o tom jedinstvenom, središnjem i konačnom događaju koji čitavoj povijesti spasenja daje novi smisao. Riječ je o drukčijoj perspektivi od one povijesne koja *Stari zavjet* vrjednuje u njemu samome, koja se zanima za slovo i tumači ga u kontekstu koji je njemu vlastit. Duhovno tumačenje podrazumijeva pristup starozavjetnoj povijesti iz kršćanske perspektive, tj. iz perspektive *Novoga zavjeta*, gdje se povijest vjere Izraela razumije kao »otajstvo našeg spasenja«⁴⁹. Uvijek se vrijedi podsjetiti kako kod toga tumačenja nije riječ o znanstvenom proučavanju nekoga teksta, nego o teološkom promišljanju o svetoj povijesti. Za razumijevanje kršćanskoga pogleda na *Stari zavjet* potrebno je krenuti od *Novoga zavjeta*, a to znači da prije nego što se duhovno protumači *Stari zavjet* preko *Novoga*, neophodno je shvatiti *Novi* preko *Staroga*. Upravo su na taj način *Staromu zavjetu* pristupali crkveni Oci koji su polazili od *Novoga zavjeta*, tj. od uvjerenja kako je »s Kristom sve bilo dano, apsolutno sve: ali je događaj Krista trebalo izraziti«⁵⁰. Ta nužnost artikulacije vlastite vjere ponovno ih je vraćala *Staromu zavjetu*, ali s novim potrebama i novim očima. Oni u tome slijede dijalektiku svetoga Pavla koji starozavjetni Zakon »kao sustav spasenja« prvo proglašava »prevladanim i opozvanim«, a zatim uspostavlja pozitivan odnos dodajući da je Zakon »proročki navještaj i obećanje koje se ostvaruje u Kristu«⁵¹. Slovo Zakona ima vrijednost koja je istekla i mi je, nakon Krista, nemamo pravo oživljavati jer se »'pravednost Božja', ona koje se postiže pomoću vjere u Kristu, očituje bez posredovanja 'Zakona'«, ali to ne znači da se *Stari zavjet*, koji u Zakonu ima svoje središte, može odbaciti jer je baš ta Božja pravednost »posvjedočena Zakonom i prorocima«⁵² (usp. Rim 3, 21). Osim toga »već je u samoj Isusovoj svijesti – ako je čovjeku dopušteno pogledati u dubinu toga svetišta – *Stari zavjet* bio poput matrice *Novoga* ili instrument njegovog stvaranja«⁵³.

Za razumijevanje *Staroga zavjeta* iz kršćanske perspektive, tj. iz perspektive *Novoga zavjeta* potrebno je stoga krenuti od *Novoga zavjeta* koji je u potpunosti rođen iz *Sta-*

⁴⁸ H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 101–102.

⁴⁹ H. de LUBAC, *Esegesi medievale. I quattro sensi della scrittura*, II, 143.

⁵⁰ H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 411.

⁵¹ R. FABRIS, *La Scrittura in Paolo e nelle comunità paoline*, u: E. NORELLI (ur.), *La Bibbia nell'antichità cristiana. Da Gesù a Origene*, Bologna, 1993., 87–103., ovdje 99–100.

⁵² *Isto*, 100.

⁵³ H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 411.

roga. »Kada pozorno čitamo zbirku spisa *Novoga zavjeta*, prepoznamo da je ona u cijelosti, unatoč vlastitostima pojedinoga 'autora' i raznolikosti književnih rodova, neprekidno tumačenje onih 'spisa' koje danas nazivamo *Starim zavjetom*.«⁵⁴ Kršćanska je novost shvaćena i oblikovana zahvaljujući prije svega biblijskim stvarnostima, u čijem se nastavku formulirala. De Lubac piše kako je upravo »razmatranje *Staroga zavjeta* u svjetlu Krista omogućilo, zahvaljujući dvostrukom zakonu analogije i kontrasta, s jedne strane bolje duhovno posjedovanje *Novoga zavjeta*, s druge strane bolje shvaćanje njegove novosti«⁵⁵. Što je dakle ovlástilo otačke i srednjovjekovne teologe da svugdje u *Starome zavjetu* tragaju za slikama Krista i Crkve? Možemo reći da su oni u tome vidjeli odraz one metode kojom se koristio sam Isus kada se o samome sebi izražavao u starim biblijskim kategorijama.

Kako je *Stari zavjet* rodio *Novi*, oblikovao ga svojim kategorijama i misaonim obrascima, tako je *Novi zavjet* utjecao na tumačenje *Staroga* pretvorivši ga u svjedočanstvo koje mu govori u prilog. Drugim riječima, Krist je svojim uključivanjem u starozavjetnu tradiciju omogućio da ona dobije jedno novo tumačenje koje je nadilazi i koje se ne rađa iz samoga *Staroga zavjeta*. De Lubacu je ovdje stalo naglasiti kako duhovno tumačenje *Staroga zavjeta* nije objašnjenje intelektualnoga reda, nije nikakvo uzlazno kretanje, nego nagli čin, konačno ispunjenje, jedno tumačenje u svjetlu evanđelja kojim sve, uključujući i Zakon, postaje slično evanđelju.⁵⁶ Otkriti stoga duh u slovu Zakona znači ostvariti prijelaz iz *Staroga zavjeta* u *Novi*, to znači da *Stari zavjet* prestaje biti stari i postaje novi, ali »ne zbog kronologije, nego zbog novosti razumijevanja«⁵⁷. Ako je otajstvo koje je u *Novome zavjetu* otkriveno isto ono otajstvo koje je u *Starome zavjetu* skriveno, najbolji način koji kršćanin ima za razumijevanje *Staroga zavjeta* jest onaj u kojem dopušta Kristu da mu ga on čita. Oni koji će se u otačkom i srednjovjekovnom razdoblju posvećivati duhovnom tumačenju tako će svugdje u *Starome zavjetu* ne samo pronalaziti evanđelje u Zakonu i Crkvu u Izraelu nego će i osjećati potrebu opravdati sve što se nalazi u *Bibliji* kao da je dostojno Božje dobrote.⁵⁸ Nama se danas takvo postupanje može učiniti naivnim i ne sasvim u skladu s povijesnim smislom koji nam je vlastit, ali u njihovim očima Krist je preobrazio čitavo *Pismo*, a to znači da je čitano u svjetlu one »predivne epohe ljubavi« koja se »ostvaruje kroz *Novi zavjet*«⁵⁹. De Lubac tako opisuje njihovo postupanje sljedećim riječima: »Sve je dostojno dobroga Boga, pa i ono što se na prvi pogled čini protivno njemu. Zaista, onima kojima se želi dobro ponekad treba nametnuti teške stvari. Treba im govoriti jedini jezik koji oni mogu razumjeti. Bog dakle čini da patimo, ali kao liječnik, kako bi nam ponovno vratio zdravlje. Prividna srdžba nikada nema drugu svrhu osim one da angažira ljude na putu spasenja.«⁶⁰

⁵⁴ D. HERCSIK, *Jesus Christus als Mitte der Theologie von Henri de Lubac*, 243.

⁵⁵ H. de LUBAC, *La Sacra Scrittura nella Tradizione*, 15–16.

⁵⁶ Usp. S. K. WOOD, *Spiritual Exegesis and the Church in the Theology of Henri de Lubac*, 47–48.

⁵⁷ H. de LUBAC, *Esegesi medievale. I quattro sensi della scrittura*, I, 357.

⁵⁸ Usp. H. de LUBAC, *Esegesi medievale. I quattro sensi della scrittura*, II, 96–97.

⁵⁹ H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 263.

⁶⁰ *Isto*, 261.

2.5. Odnos između Staroga i Novoga zavjeta

Što dakle možemo reći o odnosu između *Staroga* i *Novoga zavjeta*? Prije svega treba istaknuti da je, prema De Lubacu, taj odnos središnji teološki problem, bez kojega čitava povijest i nauk Crkve ostaju nerazumljivi. Nama danas taj se odnos čini samorazumljivim, ali to je zato što već šesnaest stoljeća živimo na temelju one artikulacije između dvaju zavjeta koju je kršćanska starina znala stvoriti. Nasuprot različitim gnostičkim skretanjima, trebalo je prije svega obraniti *Stari zavjet* od onih koji su ga odbacivali jer u njemu nisu uspijevali prepoznati djelo dobrog Boga. »Može se reći da se 'genijalnost' prvih kršćana sastojala upravo u tome, da novu religiju nadovežu na staru te da stvore jednu cjelinu spletom dvaju dijelova, koje mi kršćani nazivamo dvama zavjetima. Pri tome ta 'genijalnost' nije ljudska vlastitost, nego je rezultat ili djelovanje koje je kod nekih pripadnika židovskoga naroda izazvao sam 'kršćanski događaj', to jest Božje utjelovljenje u Isusu Kristu i dar njegovog duha.«⁶¹ Temeljna misao vjere svugdje je ista, a to je da je isti Bog »autor jednoga i drugoga zavjeta, vjerran sebi u jednom i u drugom; i jedan i drugi, na svoj način, otkrivaju isto djelo istoga Boga: oni navještaju spasenje.«⁶² Istodobno je bilo potrebno *Staromu zavjetu* dati takvo tumačenje da kršćanska sloboda od Zakona, kao autonomnoga mehanizma spasenja, ne bude dovedena u pitanje. Ako se *Stari zavjet* odbaci, nije više jasno od čega nas je Krist oslobodio; a ako se zadrži, postoji opasnost da kršćani budu »ostavljeni u stanju Ivana Krstitelja«⁶³, tj. da Kristov križ bude obezvrijeđen. Duhovno tumačenje, osobito *Staroga zavjeta*, odigralo je stoga prvorazrednu ulogu u prvim koracima kršćanstva do zrelosti, ne odvajajući ga od njegovih korijena. Naime »bilo je nužno dati mu punu svijest o samome sebi i osigurati mu neovisni život, izvan judaizma, a istodobno ga sačuvati od grubih tumačenja koja je o njemu davao poganski duh«⁶⁴. Duhovno tumačenje nije omogućilo samo to da *Stari zavjet* ne bude odbačen, nego i to da se u *Starome* i *Novome zavjetu* prepozna ista Riječ, otajstvo Krista skrivenoga i objavljenoga, jedan Zavjet koji se preko susljednih saveza pojašnjava i produbljuje.

Osim što je duhovno tumačenje imalo prvorazrednu doktrinarnu ulogu u ranom kršćanstvu, ono je imalo i važno mjesto u praktičnom životu prve Crkve. Zahvaljujući duhovnom tumačenju »stara je ekonomija u krilu nove nastavila svoju vjekovnu pedagošku ulogu«⁶⁵. Naime ideja o postupnom razvoju Božje objave, koja je u Crkvi veoma stara, usko je povezana s idejom o postupnom rastu u kršćanskom životu. Te dvije ideje povezane su načelom da su »načini djelovanja božanske pedagogije u povijesti isti kao i oni kojima se služi s pojedincima«⁶⁶. Mojsijev zakon u tom kontekstu postaje poput uvoda u kršćanstvo, neka vrsta »glinenoga modela kojim se umjet-

⁶¹ D. HERCSIK, *Jesus Christ as the Center of Theology of Henri de Lubac*, 246.

⁶² H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 186.

⁶³ *Isto*, 479.

⁶⁴ H. de LUBAC, *La Sacra Scrittura nella Tradizione*, 15.

⁶⁵ *Isto*, 16.

⁶⁶ H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 279.

nik služi prije nego što odlije brončani kip. [...] osnova pomoću koje treba započeti svaki hod prema savršenstvu.«⁶⁷ *Stari zavjet* preuzima ulogu pedagoga koji ima prijelaznu, ali nezamjenjivu ulogu u hodu do savršenoga shvaćanja evanđelja, tj. do slobode u Kristu. Punina vremena tako više nije samo objektivni povijesni događaj koji je jednom ostvaren u Isusu Kristu, nego i subjektivni događaj koji se možda tek treba ostvariti u osobnoj egzistenciji.

Duhovno tumačenje *Pisma* živi stoga istodobno od dvostruke istine, one o jedinstvu i one o razlici između *Staroga* i *Novoga zavjeta*. Razlika je ovdje jednako važna kao i jedinstvo jer dotiče problem koji se nameće kršćanima svih generacija, a to je prijelaz iz *Staroga* u *Novi zavjet*, tj. prijelaz od zakona do milosti, od slova do duha. Taj prijelaz u ovom kontekstu označuje nikada do kraja dovršen proces obraćenja Kristu, tj. prijelaz iz staroga u novi život. Naime »učiniti taj korak, odnosno prijeći s doslovnog smisla na duhovni smisao, znači obratiti se Kristu, prijeći novomu čovjeku«⁶⁸. Upravo je to neprekidno djelo Duha u Crkvi, iz generacije u generaciju i preko svake generacije, u povijesti svake duše. *Sveto pismo* ima važnu ulogu u tom prijelazu jer Božje nadahnuće ne znači samo da je ono djelo Duha i da uz literarni ima i duhovni smisao, to znači da ono sadrži Duh, tj. da je ne samo istinito nego i učinkovito u vidu spasenja. Budući da Duh prebiva u *Pismima*, ona »ostvaruju ono što govore«, tj. »imaju moć promijeniti srce«⁶⁹ i uvesti ga u novi život.

Duhovni smisao, plod Božjega nadahnuća, jednako je prisutan u svim dijelovima *Svetoga pisma* i »tiče se svega onoga što čovjek može znati o Bogu i o putovima svoga spasenja«⁷⁰. Budući da je riječ o smislu koji u potpunosti ovisi o Duhu u kojem je *Sveto pismo* napisano, moguće ga je razumjeti samo kada se ono čita u tom istom Duhu, tj. kada se čitatelji otvaraju nadahnuću na sličan način na koji su to činili i sami autori. Osim toga, kako ističe De Lubac, duhovni smisao »nikada ne će biti ukrućen [...] u nizu objektivnih značenja koja su podložna tome da se zapišu u nekoj vrsti kanona«⁷¹ jer »prodrijeti do duha *Pisama* u konačnici znači upoznati Božju intimu, učiniti vlastitima Božje misli o svijetu«⁷². Možemo reći da duhovna egzegeza nema za cilj zadovoljavanje intelektualne znatiželje čitatelja, nego pokretanje dijaloga ljubavi s Bogom koji stremi preobrazbi osobe u novoga čovjeka. Duhovni smisao otkriva se tako kao smisao ljudskoga života iz Božje perspektive, a to je sudjelovanje u životu Isusa Krista, Božjega sina i sveopćega brata. Božja riječ, živa i djelotvorna, postiže svoje stvarno ispunjenje i svoj puni smisao samo kada ostvaruje ono sjedinjenje čovjeka s Bogom i s bližnjim koje kršćani žive u Crkvi i zato duhovno razumijevanje nikada nije plod individualnoga čitanja koje je najčešće usmjereno razumijevanju značenja određenih tekstova, osobnoj kontemplaciji ili informiranju

⁶⁷ *Isto*, 279.

⁶⁸ D. HERCSIK, *Jesus Christ as Mitte der Theologie von Henri de Lubac*, 250.

⁶⁹ H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 325.

⁷⁰ *Isto*, 339.

⁷¹ *Isto*, 231–232.

⁷² H. de LUBAC, *La Sacra Scrittura nella Tradizione*, 25.

o vjerskom i moralnom nauku, nego dolazi kao plod sudjelovanja u životu zajednice Kristovih učenika, tj. onom dijelu čovječanstva koje se obraća Gospodinu. De Lubac zaključuje da je duhovno tumačenje *Pisma* ono »tumačenje koje je Duh dao Crkvi«, a »svatko ga može učiniti svojim u mjeri u kojoj sudjeluje u tom obraćanju Crkve«⁷³.

3. Egzistencijalni ishodi duhovne egzegeze

Možemo se na kraju pitati što ostaje od duhovne egzegeze kao fenomena koji je obilježio otačko i srednjovjekovno razdoblje. Za De Lubaca riječ je, prije svega, o »povijesnom svjedočanstvu velikoga događaja kulture«⁷⁴ i »jednom od najzanimljivijih fenomena kršćanske misli«⁷⁵ koja je odigrala važnu ulogu u promišljanju kršćanstva o samome sebi. Tumačiti danas *Sveto pismo* na način na koji su to činili otački i srednjovjekovni teolozi ne bi imalo mnogo smisla jer je duhovna egzegeza odavno ostvarila bitni dio svoje zadaće i neizbježno bi dovelo do sukoba sa suvremenim znanstvenim metodama koje su ostvarile nevjerojatan napredak u povijesnom razumijevanju biblijskih tekstova, ali postoje neke intuicije koje se tiču trajnih temelja kršćanske misli koje je potrebno sačuvati. De Lubac potiče da se prijeđe preko svega što je u tim egzegetskim postupcima umjetno, što zbunjuje i što je drukčije od suvremenoga znanstvenoga postupanja kako bi se sačuvala jedna velika ideja koja pripada blagu naše vjere, a to je »vječno značenje velikih biblijskih epizoda u svjetlu kršćanskoga otajstva«⁷⁶. Temeljno načelo koje je u svemu upravljalo njihovim pristupom *Svetomu pismu* bilo je uvjerenje o vječnoj mladosti starih tekstova koji govore o ekonomiji našega spasenja i u kojima je moguće »otkriti Božju misao i planove o sebi«⁷⁷. Oni su dobro znali da »kršćanstvo nije religija riječi (*de la Parole*) ili knjige, barem ne zapisane i šutljive riječi, nego religija utjelovljene i žive riječi (*du Verbe*)«⁷⁸, a ipak su *Svetomu pismu* pristupali kao sakramentu koji ne prenosi ideje, nego »priopćuje samu stvarnost onoga čija su bogatstva beskrajna«⁷⁹. Taj sakramentalni pristup Božjoj riječi u *Svetome pismu*, kao sredstvu preko kojega se sam Bog nudi, stoji iza misli da *Sveto pismo* »raste s onima koji ga čitaju«, ali i »proširuje razumijevanje onih koji ga primaju«⁸⁰. Ta veza između Božje riječi u *Svetome pismu* i njezine prisutnosti u nutrini čovjeka nalazi se u samom središtu duhovne egzegeze koja nije ograničena na duhovno razumijevanje pojedinih biblijskih odlomaka, nego nastoji pomoću *Pisma* rasvijetliti čitavu stvarnost, a osobito čovjekovu dušu. Polazeći od analogije koja obilježava sva Božja djela, Oci su *Pismo* i dušu doživljavali kao dvije

⁷³ H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 330.

⁷⁴ *Isto*, 406.

⁷⁵ H. de LUBAC, *Esesi medievali. I quattro sensi della scrittura*, I, 4.

⁷⁶ H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 468.

⁷⁷ *Isto*, 430.

⁷⁸ D. HERCSIK, *Jesus Christus als Mitte der Theologie von Henri de Lubac*, 93.

⁷⁹ H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 360.

⁸⁰ H. de LUBAC, *Esesi medievali. I quattro sensi della scrittura*, II, 312–313.

knjige koje treba čitati i tumačiti zajedno »jer ih je isti božanski dah stvorio i ne prestaje ih pokretati«⁸¹. Drugim riječima, »*Pismo* mi treba kako bih razumio sebe« i »koliko više pronicem u smisao *Pisma*, *Pismo* mi dopušta da proniknem u intimni smisao moga bića, ono mi otkriva moju dušu«⁸². »Uz pomoć *Pisma*, koje sadrži '*opus restaurationis*', '*opus creationis*' ponovno će pronaći svoj smisao.«⁸³

Nama danas taj se pristup čini prevladan i u mnogim svojim dimenzijama sigurno jest, ali ono u čemu nam on može pomoći jest prevladavanje suprotstavljenosti između kritike i mistike koja obilježava našu suvremenu misao. Sposobnost usklađivanja između kritike i mistike ključna je kako bi se *Pismo* ponovno vratilo u središte kršćanskoga života kao radost i utjeha, paradigma rasta i osobne izgradnje. Trebamo se nadati da će upravo *Biblija*, umjesto raznih pobožnih djela, ponovno postati ono što je bila, »sveobuhvatna odgojiteljica« izvan koje ne će postojati »nikakva vjerska pouka, nijedna propovijed, nikakva duhovna hrana«⁸⁴.

Umjesto zaključka: doprinos duhovne egzegeze ozdravljenju i rastu osobe

Možemo se na kraju pitati koji je doprinos duhovnoga tumačenja *Svetoga pisma* ozdravljenju i rastu osobe. Želimo li ukratko sažeti duhovnu egzegezu otačkih i srednjovjekovnih teologa, možemo reći da se ona sastoji u nastojanju razumijevanja duha u povijesti, tj. u ostvarivanju prijelaza od povijesti do duha, od povijesti do smisla. Otačka i srednjovjekovna teologija *Pisma* počiva dakle na teologiji povijesti koja »čitavu objavu organizira oko jednoga konkretnoga središta koje je u prostoru i vremenu označeno Križem Isusa Krista«⁸⁵. De Lubac to ovako sažima: »[...] svaki smisao povijesti pretpostavlja upravo to da se ne bavimo samo poviješću, to jest čistim i jednostavnim činjenicama ili čistim i jednostavnim pripovijedanjem činjenica; pretpostavlja da barem u drugom trenutku zauzmemo stajalište koje je različito od stajališta običnoga pripovjedača. I upravo tada, da bi se objasnile činjenice [...] koristi se princip razlučivanja koji se također vrlo dobro može uvrstiti u činjenice, ali koji kao takav pripada drugoj sferi i nadilazi njihovo promatranje. Pribjegava se konačnim uzrocima koje činjenice ne mogu dati, ali koji retrospektivno osvjetljavaju cjelokupni razvoj tih činjenica.«⁸⁶ Ovdje pronalazimo ono što bismo mogli prepoznati kao prvi važan doprinos duhovne egzegeze osobnom ozdravljenju, a tiče se jednoga teološkoga pristupa povijesti, mogli bismo reći jednoga teološkoga pristupa životu koji se sastoji u nastojanju da se ne zadržavamo samo na *povijesnoj* istini, na istini činjenica koje su nam se dogodile ili koje nam se događaju – što je nesumnjivo

⁸¹ H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 377.

⁸² *Isto*, 377.

⁸³ H. de LUBAC, *Esesesi medievale. I quattro sensi della scrittura*, IV, 219.

⁸⁴ H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 170.

⁸⁵ H. de LUBAC, *Esesesi medievale. I quattro sensi della scrittura*, I, 7.

⁸⁶ H. de LUBAC, *Esesesi medievale. I quattro sensi della scrittura*, II, 108–109.

važno – nego da pokušamo doprijeti do istine *povijesti*, tj. da vlastitoj stvarnosti pristupamo sakramentalno prepoznajući da svaki događaj ima lice i naličje jer je brementit vječnošću i Božjom riječi za nas danas.

Upravo ovdje pronalazi svoje temeljno uporište *Verbum abbreviatum*, drevni nauk o Kristu kao Riječi koja u sebi sadrži, povezuje, ujedinjuje i rasvjetljuje sve druge riječi koje je Bog izrekao prije njega. Onkraj konkretnih tumačenja i pojedinačnih postupanja, De Lubac upravo u nauku o Kristu kao sažetoj Riječi pronalazi temeljno nadahnjujuće načelo otačke i srednjovjekovne duhovne egzegeze koja je u svoje vrijeme i na svoj način nastojala odgovoriti na jednu od glavnih ljudskih potreba, a to je potreba za spajanjem događaja i smisla.⁸⁷ Ako nauku o Kristu kao sažetoj Riječi, koja sažima, rasvjetljuje i daje smisao svim drugim riječima i događajima povijesti spasenja, pridodamo nauku o *Svetome pismu* kao ogledalu ljudskoga života, koje ima za svrhu razotkriti čovjeku njegovo srce, pokazati mu autentičnost njegova bića u odnosu sa Stvoriteljem i dovesti ga do ljubavi kao punine postojanja, nalazimo se na tragu nečega što može biti veoma zanimljivo i u vidu ozdravljenja osoba. Naime čitanje i tumačenje *Svetoga pisma* otkriva se tako kao čitanje svojevrsne »gramatike« koja nas opismenjuje za čitanje i tumačenje jedne druge knjige, a to je ona naše prošlosti i sadašnjosti, naših lijepih i teških iskustava, ljepota i sjena koje se nalaze u našoj nutрини, onih događaja u našem životu koji još nisu pročitani i protumačeni u svjetlu Krista.⁸⁸ Možemo se pitati nije li upravo takav »teološki« pristup povijesti, našoj osobnoj povijesti, pristup koji polazi od konačnih uzroka, od jednoga središnjega događaja, točnije od križa Isusa Krista, koji nam ne dopušta da pojedinačno pretvorimo u opće, relativno u apsolutno, koji nam ne dopušta da se zaustavimo na jednostavnim činjenicama, bez obzira na to koliko su one pozitivne ili negativne, nego nas potiče da sve smjestimo u širi kontekst smisla, nije li takav pristup našoj zbilji koristan i u vidu osobnoga ozdravljenja. Ovdje dolazimo do drugoga važnoga doprinosa duhovnoga tumačenja *Pisma* osobnomu ozdravljenju. Naime, duhovni pristup *Pismu* uči nas da je povijest, jednako kao i tekst, potrebna egzegeze, i to egzegeze u svjetlu Krista, koja je sposobna sve preobraziti i svemu dati novi smisao. Kao što su otački i srednjovjekovni teolozi dopuštali da im Krist čita *Stari zavjet* i da tako *Stari zavjet* prestane biti stari i postane novi, Kristu je potrebno prepustiti i tumačenje naše osobne povijesti i sadašnjosti kako bi, zahvaljujući novosti razumijevanja, postala slična evanđelju, radosnoj vijesti.

Kada su dakle teolozi poput Origena ili Tome, Augustina ili Uga – da spomenemo samo neke autore čija su djela predmet De Lubacovih analiza – posvuda u *Starome zavjetu* tražili alegorije *Novoga*, nastojeći pokazati da su oba zavjeta djelo istoga Boga koji se objavio u Isusu Kristu, kada su na različite načine nastojali opravdati Božje milosrđe u onim biblijskim epizodama koje su mu se naizgled protivile, oni su zapravo – u skladu s načelom da su *Biblija* i duša dvije knjige koje treba zajedno

⁸⁷ Usp. H. de LUBAC, *Esesesi medievale. I quattro sensi della scrittura*, III, Milano, 2021., 258–271.

⁸⁸ Usp. H. de LUBAC, *Esesesi medievale. I quattro sensi della scrittura*, II, 219.

čitati i tumačiti – pružali ključ za razumijevanje ne samo opće nego i osobne povijesti spasenja.⁸⁹ Dualistička misao kojoj su se suprotstavljali nije prijetila samo jedinstvu između dvaju zavjeta i posljedično jedinstvu čitave povijesti spasenja, nego je unosila razdor i u osobne povijesti, kao što to zorno pokazuje primjer Augustinova života iz njegove manihejske faze. Ako »postoji samo jedan Bog, autor jednoga i drugoga zavjeta, vjeran samomu sebi i u jednome i u drugome, ako jedan i drugi, na svoj način, pokazuju isto djelovanje toga Boga«⁹⁰, onda – po zakonu analogije – slično vrijedi i za osobnu povijest svakoga čovjeka. Čitanje i tumačenje *Staroga zavjeta* u svjetlu *Novoga* pomaže tako ne samo u prepoznavanju Božje dobrote, koja je jednako prisutna u obama zavjetima, nego i u jednom dubljem razumijevanju osobne povijesti koje može biti ozdravljeno i rasvijetljeno svjetlošću koja proizlazi iz Božje objave. Treći važan doprinos duhovne egzegze osobnomu ozdravljenju sastoji se dakle u otkrivanju vječne mladosti starih tekstova u svjetlu kršćanskoga otajstva, koji nam pomažu otkriti Božju misao i planove o nama samima, kao i prevladati različita dualistička tumačenja naše osobne povijesti koja neizbježno vode u smjeru potiskivanja onih epizoda u našem životu koje se čine tamne i zle i koje možda nisu u skladu s afirmacijom našega ega, ali sigurno mogu naći svoje mjesto u ekonomiji našega spasenja.

Ako nam jedinstvo i sklad između dvaju zavjeta može pomoći u integriranju i ozdravljenju naše osobne povijesti oslobođanjem od dualističkih skretanja u njezinu tumačenju, razlika i prijelaz iz *Staroga* u *Novi zavjet* može poslužiti kao paradigma rasta u kršćanskom životu. Kad De Lubac piše o oprjeci koja postoji između tih dviju stvarnosti, on ne govori samo o novosti koju je događaj Krista uspostavio u povijesti spasenja, nego i o osobnom rastu u vjeri koji se treba dogoditi u životu svakoga kršćanina. U osobnoj povijesti spasenja, kao i u onoj općoj, postoje slovo ili sjena koje je potrebno odbaciti i duh ili istina kojima se potrebno okrenuti. De Lubac piše: »[...] zapravo, slovo koje se odbacuje ono je tjelesnoga opsluživanja; slovo koje je Kristova milost definitivno promijenila u duhovni smisao i u kršćansku slobodu; [...] slovo za koje se, u svojoj sljepoći, drži onaj tko odbacuje evanđelje; slovo koje ne posjeduje nikakvu 'skrivenu krjepost' nakon što je dalo svoj plod.«⁹¹

Rast osobe u kršćanskom smislu, koji svoju paradigmu ima u prijelazu iz *Staroga* u *Novi zavjet*, iz zakona u milost, zapravo je rast u kršćanskoj slobodi, onoj slobodi koja se najsporije usvaja, a to je sloboda od vlastitoga ja. De Lubac taj temeljni prijelaz u kršćanskom životu obrađuje pomoću kategorije »duhovne svjetovnosti« koju je potrebno prevladati. Riječ je o »radikalno antropocentričnom stavu« koji se očituje kod čovjeka koji »posjeduje sva duhovna savršenstva, ali ih ne povezuje s Bogom«⁹². Ovdje nije riječ o *Starome zavjetu* kao takvom, nego o svojevrsnoj starozavjetnoj

⁸⁹ Usp. H. de LUBAC, *Storia e Spirito*, 377.

⁹⁰ *Isto*, 186.

⁹¹ H. de LUBAC, *Esegesi medievale. I quattro sensi della scrittura*, II, 82–83.

⁹² H. de LUBAC, *Meditazione sulla Chiesa*, Milano, 2017., 269.

logici, De Lubac bi rekao, logici čistoga slova, koja nastavlja postojati nakon što je *Novi zavjet* već nastupio i koja se »skriva iza privida pobožnosti ili čak ljubavi prema Crkvi«, ali se zapravo »sastoji u traženju ne Gospodinove slave, nego slave ljudske i osobne dobrobiti«⁹³. To je unutarnji stav koji je suprotan od evanđelja koje se sastoji u »susretu – ili obnovljenom susretu – s Božjom ljubavlju« koja izbavlja iz »skučenosti i autoreferencijalnosti«⁹⁴. Jednostavnim riječima, to je individualizam koji i najsvetije odnose i osjećaje žrtvuje na oltaru raznih idolopoklonstava koji samo služe kao »izgovor da stavimo same sebe u središte stvarnosti klanjanjem djelu svojih ruku«⁹⁵. Ovdje pronalazimo još jedan važan doprinos duhovne egzegeze, ali ovoga puta ne toliko ozdravljenju koliko rastu osobe u kršćanskom životu koji se sastoji u neprekidnom procesu obraćenja Kristu, tj. rađanju novoga čovjeka, što je neprekidno djelo Duha u zajednici Kristovih učenika.

---

⁹³ EG, br. 93.

⁹⁴ *Isto*, br. 8.

⁹⁵ FRANJO, *Lumen fidei – Svjetlo vjere. Enciklika o vjeri*, Zagreb, 2013., br. 13.